

פרק ט"ז / חושי ואחיתופל

2. שנית, אין הוא רואה באבשלום מורד זר, כי אם בנו ממשיכו של דוד. זהו הסבר במישור הרגשי: חושי מסביר מדוע אינו חש כי הוא בוגד בדוד.

מבין השיטין מתחילה לבצבץ כבר כאן חכמתו של חושי. חושי עומד על חולשתו המרכזית של אבשלום: הצורך בכבוד והנכונות להתפתות לדברי חנופה. חושי מבליע בדבריו את ההנחה שה' בחר באבשלום. סביר להניח שהנחה זו מחניפה לאבשלום, ומקטינה את חשדו הטבעי בחושי. הסברו של חושי שאבשלום איננו מורד במלכות רגיל, כי אם בנו של המלך הקודם וממשיך דרכו – אף הוא נוח לאבשלום, שהרי אם כך הוא נתפס בעיני רעהו של דוד, על אחת כמה וכמה שכך יראה אותו גם העם. משום כך לא דחה אבשלום את חושי, וחושי צולח את המבחן הראשון.

מערכה שנייה

קעת פונה אבשלום לחכמיו ושואל בעצתם:

(כ) וַיֹּאמֶר אֲבִשְׁלוֹם אֶל אַחִיתּוֹפֶל הֲבֹ לָכֶם עֲצָה מֵהַ נַעֲשֶׂה: (כא) וַיֹּאמֶר אַחִיתּוֹפֶל אֶל אֲבִשְׁלוֹם בּוֹא אֶל פִּלְגֵשִׁי אֲבִיךָ אֲשֶׁר הֵנִיחַ לְשִׁמּוֹר הַבַּיִת וְשָׁמַע כָּל יִשְׂרָאֵל כִּי נִבְאֲשָׁתָה אֶת אֲבִיךָ וְחִזְקוּ יְדֵי כָל אֲשֶׁר אִתָּךְ:

ניכר כאן היחס המורכב שרחש, לפי שעה, אבשלום כלפי חושי. אבשלום פונה ישירות רק "אל אחיתופל", אף שהוא מבקש את העצה בלשון רבים, "הבו לכם עצה"⁴ – משמע שגם חושי נוכח במעמד זה, שאף הוא מבחן לנאמנותו.

מתשובתו של אחיתופל אתה למד מדוע פנה אבשלום ליועציו ומה טרד את מנוחתו. מסתבר שאבשלום ראה שתושבי ירושלים אינם ממהרים לתמוך בו בגלוי, והוא הניח כי הסיבה המרכזית לכך היא חששם שבסופו של דבר תיפתר המריבה בינו ובין דוד, דוד ישוב למלכותו, ומי שתמך באבשלום בפומבי ייתן על כך את הדין.⁵

משום כך הציע אחיתופל לאבשלום לעשות צעד דרסטי, שיוכיח לעם שמדובר בתהליך בלתי-הפיך: "בוא אל פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית". משמעותו של צעד זה מובנת: כבר ראינו בעבר⁶ ששכיבה עם פילגש האדון מעידה כי השוכב הוא יורשו של האדון. כשהמעשה נעשה עוד בחיי

מערכה ראשונה

בפרק הקודם ראינו (שיעור 34) כי לאחר שהתפלל לה' שיצילנו מעצת אחיתופל, זכה דוד למעין תשובה משמים: הופעתו של רעו חושי הארכי. דוד ביקש מחושי שלא יתלווה אליו, אלא ישוב לירושלים ויסכל את עצת אחיתופל. הייתה זו משימה מורכבת, כי לשם כך היה על חושי לרכוש את אמונו של אבשלום ולשכנעו שאכן עבר למחנהו, ולא נותר נאמן לדוד. המתח זה מתבטא למן הרגע הראשון:

(טז) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר בָּא חוֹשִׁי הָאֲרָכִי רֵעֵה דָוִד אֶל אֲבִשְׁלוֹם וַיֹּאמֶר חוֹשִׁי אֶל אֲבִשְׁלוֹם יְחִי הַמֶּלֶךְ יְחִי הַמֶּלֶךְ: (יז) וַיֹּאמֶר אֲבִשְׁלוֹם אֶל חוֹשִׁי זֶה חֲסִדְךָ אֶת רֵעֶךָ לָמָּה לֹא הִלַּכְתָּ אֶת רֵעֶךָ: (יח) וַיֹּאמֶר חוֹשִׁי אֶל אֲבִשְׁלוֹם לֹא כִּי אֲשֶׁר בָּחַר ה' וְהָעַם הַזֶּה וְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל לוֹ [לא כתיב] אֶהְיֶה! וְאִתּוֹ אָשִׁב: (יט) וְהַשְׁנִית לְמִי אֲנִי אֶעֱבֹד הֲלוֹא לְפָנַי בָּנוּ כַּאֲשֶׁר עֲבַדְתִּי לְפָנַי אֲבִיךָ כִּן אֶהְיֶה לְפָנֶיךָ:

חושי מכריז הכרזת נאמנות ברורה: הוא מכנה את אבשלום פעמיים "המלך" – "יחי המלך! יחי המלך!"². אבשלום, בתגובה, מטיח בפני חושי פעמיים כי היה אמור לשמור אמונים לדוד רעו: "זה חסידך את רעך? למה לא הלכת את רעך?". אבל חושי מרצה ברהיטות³ שני הסברים למעשיו:

1. ראשית, הוא רואה עצמו מחויב לתפקידו: תפקידו הוא להיות רע למלך, ואת זהותו של "המלך" קובעת בחירת ה' ובחירת העם. הסבר זה הוא במישור הערכי-עקרוני: חושי טוען ש"רע המלך" איננו תפקיד של נאמנות אישית אלא תפקיד מדיני-ממלכתי, וכי הוא יהיה רעו של המלך מכל מקום, יהיה המלך אשר יהיה.

1 תופעה מעניינת מתגלה בקרי ובכתיב. על דרך הפשט נראה הקרי (כבודך כלל) הגיוני יותר. רד"ק מפרש, על פי דרכו, גם את הכתיב, והוא מסביר כי הדברים אמורים בתמיהה: כלום אין זה ברור שאהיה עם האיש הנבחר למלך!?

ברם, ייתכן שהבדלים אלו משקפים את הפער בין מה שאמר חושי בפועל (קרי) ובין מה שחשב בלבו (הכתיב – "לא אהיה"). תופעה מקבילה יש במל"ב ח'. אלישע מודיע שם לחזאל על מותו הקרב של בן הדד מלך ארם, והוא אומר לו: "לך אָמַר לוֹ [לא כתיב] חַיָּה תְּחִיָּה וְהָרָאִי ה' כִּי מוֹת וְמוֹת" (שם, פ). הקרי ("ל") מציין את מה שחזאל צריך לומר, ואילו הכתיב ("לא") מציין את מה שירגיש בלבו, שהרי הוא יודע שכן הודד לא יחיה. וייתכן שתופעה דומה קיימת גם בדברי איוב "הֲנִי יִקְטְלֵנִי לוֹ [לא כתיב] אֶחָל אֶף דָּרְכֵי אֵל פְּנִיּוֹ אוֹכִיחַ" (איוב י"ג, טו); ועיין משנה סוטה פ"ה מ"ה.

2 הכרזה כזו מופיעה במקרא תמיד בהקשר של מעמדי המלכה, עיין שם"א י', כד (אצל שאול); מל"א א', כה (אצל אדוניהו); שם, לד (אצל שלמה); מל"ב י"א, יב (אצל יואש). במרבית המקרים (מלבד אצל שאול) ההכרזה באה בהקשר של מרד ומאבק על המלוכה.

3 בניגוד להצעתו המעורפלת של דוד בפרק הקודם: "וְאִמְרַתְּ לְאֲבִשְׁלוֹם עֲבָדְךָ אֲנִי הַמֶּלֶךְ אֶהְיֶה עֲבָד אֲבִיךָ וְאֲנִי מֵאֵז וְעַתָּה וְאֲנִי עֲבָדְךָ" (ראה שיעור 34 הערה 12).

4 אמנם רד"ק פירש: "לשון תפארת, או פירושו: אתה והחכמים אשר אתך". ומסתבר שחשב כי לא ייתכן שחושי הארכי היה במעמד זה ושתק. אך על דרך הפשט נראה שחושי אכן היה שם, ועל הסיבה לשתיקתו נעמוד להלן.

5 כך כתב רש"י: "כי עתה ידם רפה לעזור לך שאומרים בלבם הבן יתחרט אצל אביו ואנו נהיה שנואים למלך".

6 שיעור 6 לפרק ג'. כך הסברנו שם את פשר כעסו של איש בושת על שכיבת אבנר עם רצפה בת איה, פילגש שאול. ועוד הוספנו, שכך ניתן להבין גם את כעסו של שלמה על בקשתו של אדוניהו לשאת לאישה אבישג השונמית (מל"א ב', יג-כה), וכי זהו כנראה פשר מעשהו של ראובן ששכיבת בלהה פילגש אביו (בראשית ל"ה, כב).

דווקא, ולא לעיל, כשסופר כי אחיתופל הצטרף לאבשלום ועל חששו של דוד מכך? לאור האמור לעיל, ייתכן שהפסוק נכתב כאן דווקא כדי לתת משמעות מיוחדת להקבלת עצת אחיתופל לשאילה בדבר ה': הקבלה זו מבטאת את עקרון 'הסיבתיות הכפולה', שהרי בסופו של דבר הביאה פעילותו של אחיתופל להגשמת נבואת ה'.

כעת נוכל לחזור למוקד של שיעורנו: חושי הארכי. מדוע שתק חושי, ולא יצא כנגד עצתו המזעזעת של אחיתופל? נראה כי איפוקו של חושי בשלב זה הוא הוכחה נוספת לחכמתו הגדולה. אילו יצא חושי כנגד עצה זו, קרוב לוודאי שהיה מאבד את אמונו של אבשלום, ועל כל פנים, היה מאבד את זכותו להתנגד לעצתו הבאה של אחיתופל. לפיכך העדיף חושי להבליג בשלב זה, בהנחה שגם אם יקיים אבשלום את העצה, לא תוכרע בכך המערכה מצד אחד, ומצד שני, שתיקתו תזכה אותו בנקודות, שיאפשרו לו להתנגד לעצת אחיתופל בשעה שהדבר יהיה מכריע. ואכן, שעה גורלית זו אינה מאחרת לבוא.

מערכה שלישית

לא חלף זמן רב, ואחיתופל פונה לאבשלום בהצעה מעשית להבאת המרד לידי גמר:

(א) וַיֹּאמֶר אַחִיתּוֹפֵל אֶל אַבְשָׁלֹם אַבְחָרָה נָא שְׁנַיִם עֶשֶׂר אֶלֶף אִישׁ וְאֶקּוֹמָה וְאֶרְדָּפָה אַחֲרַי דָּוִד הַלְוִיָּהּ: (ב) וְאָבּוֹא עֲלָיו וְהוּא יִגַּע וְרַפָּה יְדָיִם וְהִחְרַדְתִּי אֹתוֹ וְנָס כָּל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וְהִכִּיתִי אֶת הַמֶּלֶךְ לְבָדּוֹ: (ג) וְאֶשִׁיבָה כָּל הָעָם אֵלַיךְ כְּשׁוֹב הֲלָל הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶתָּה מְבַקֵּשׁ כָּל הָעָם יִהְיֶה שְׁלוֹם:⁹

הצעתו של אחיתופל מבוססת על שלושה דברים:

1. בחירת יחידה מובחרת שגדולה דייה להבטיח ניצחון, אך גם קטנה דייה לגיוס מהיר ביותר. נראה שגם למספר הלוחמים ביחידה – שנים עשר אלף איש – יש משמעות סמלית. מספר זה מבטא נציגות של כל שבטי ישראל, אלף איש מכל שבט, וכפי שמצינו במלחמת מדין: "אֶלֶף לַמָּטָה אֶלֶף לַמָּטָה לְכָל מִטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לְצָבָא. וַיִּמְסְרוּ מֵאֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמָּטָה שְׁנַיִם עֶשֶׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא" (במדבר ל"א, ד-ה).
2. ניצול המומנטום של המרד: תומכי אבשלום עודם בשיא מרצם, ואילו דוד ואנשיו, שעשו כברת דרך ארוכה מירושלים למדבר יהודה, בוודאי יגעים ועייפים.
3. פגיעה בדוד לבדו תוך הפחדת תומכיו והבאתם למנוסה, ולאחר שיהרג דוד – השבת העם לאבשלום.

המלך, הריהו מעיד כי אבשלום נחוש מאוד בהחלטתו, ודבר לא יעצור בעדו.

ואולם, אבשלום מקצין את עצת אחיתופל והולך צעד נוסף:

(כב) וַיִּטּוּ לְאַבְשָׁלֹם הָאֱהָל עַל הַגֵּג וַיָּבֵא אַבְשָׁלֹם אֶל פִּלְגֵשִׁי אֲבִיו לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל:

בעצת אחיתופל לא נאמר שאבשלום יעשה זאת "לעיני כל ישראל", אלא רק שיעשה זאת והשמעה תתפשט: "ושמעו כל ישראל". אבשלום מחליט לעשות מעשה נחרץ עוד יותר, והוא שוכב עם הפילגשים באוהל על הגג, לעיני כל ישראל.

בכך יש דמיון לא-מבוטל לפרשת אמנון ויונדב רעו, שעמדנו עליה בהרחבה בפרק י"ג (ראה שיעור 28). גם שם הקצין מקבל העצה את העצה שקיבל, ובמידה רבה חרץ בכך את גורלו: אמנון לא הסתפק ביצירת המפגש האינטימי עם תמר, כפי שעלה מן התרחיש שתכנן יונדב, אלא אנס אותה, ובזה הקים עליו את שנאתו של אבשלום והביא על עצמו את מותו. כעת מקצין אבשלום את מה שייעץ לו אחיתופל, ודומה שגם הוא ניזוק מכך. בתחילת פרק י"ח אנו קוראים: "וַיִּפְקֹד דָּוִד אֶת הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיִּשְׂם עֲלֵיהֶם שְׁרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת". מניין צצו פתאום לדוד מאות אלפי חיילים? מסתבר שאט אט התעשתו רבים מישראל שהסתייגו מאבשלום, והצטרפו בפועל למחנהו של דוד. מגמה זו – אשר הביאה, בסופו של דבר, לניצחון מחנהו של דוד על אבשלום ואנשיו – ייתכן מאוד שתחילתה במעשהו הגס והבוטה של אבשלום.

על כל פנים, מעשהו של אבשלום היה הגשמה ברורה של דברי ה' שנבואת נתן בפרשת בת שבע: "כֹּה אָמַר ה' הַנְּנִי מְקִיִּים עֲלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתְךָ וְלִקְחֹתִי אֶת נְשִׁיךָ לְעֵינֶיךָ וְנָתַתִּי לְרַעֲיָה וְשָׁכַב עִם נְשִׁיךָ לְעֵינֵי הַשָּׁמַשׁ הַזֹּאת. כִּי אֶתָּה עֹשֵׂית בְּסִתְרִי וְאֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה נֶגְדְךָ כָּל יִשְׂרָאֵל וְנִגְדְךָ הַשָּׁמַשׁ" (ב, יא-יב). אנו פוגשים כאן בעקרון 'הסיבתיות הכפולה', דהיינו הצטלבות של שני מסלולים עצמאיים: מצד אחד נבואת ה', ומצד שני מעשי בני האדם, המונעים משיקולים אחרים לחלוטין.⁷

ושמא זו הסיבה לחתימת הפרק בפסוק זה:

(כג) וַעֲצַת אַחִיתּוֹפֵל⁸ אֲשֶׁר יַעַץ בְּיָמֵים הָהֵם כְּאֲשֶׁר יִשְׂאֵל אִישׁ בְּדָבָר הָאֶלֶּהִים כֵּן כָּל עֲצַת אַחִיתּוֹפֵל גַּם לְדָוִד גַּם לְאַבְשָׁלֹם:

פסוק זה הוא מאמר מוסגר, המספר על חכמתו הגדולה של אחיתופל ומסביר מדוע פנה אליו אבשלום וקיבל את עצותיו. אך יש לתמוה: מדוע נכתב מאמר מוסגר זה כאן

9 הפסוק קשה למדי. רש"י מפרש: "האיש אשר אתה מבקש – יעשה בו בקשתך ויהרג, ואחר כך כל העם יהיה שלום, וזה מקרא קצר". ואילו רד"ק פיסק את הפסוק אחרת: "וְאֶשִׁיבָה כָּל הָעָם אֵלַיךְ כְּשׁוֹב הֲלָל – כשׁוֹב כֹּל דָּבָר שִׁרְצָה אָדָם לְהַשִּׁיב אֵלָיו, כֵּן נִקַּל לִי לְהַשִּׁיב אֵלַיךְ כֹּל הָעָם"; "הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶתָּה מְבַקֵּשׁ" – "אחר אשר אהרג האיש אשר אתה מבקש רעתו, והוא דוד כמו שאמר 'הוכיתי את המלך לבדו'" – "כָּל הָעָם יִהְיֶה שְׁלוֹם".

7 דוגמה קלסית לעקרון הסיבתיות הכפולה היא פרשת יוסף ואחיו. לסכסוך בין יוסף והאחים ולכל מה שקרה בעקבותיו יש הסבר מנקודת מבט אנושית, אך הם גם חלק מתכנית א-לוהית, שהותוותה עוד בברית בין הבתרים, כי בני ישראל יגלו מארצם לתקופה ארוכה.

8 פסוק זה הוא המקור לצירוף השגור 'עצת אחיתופל'. אלא שהביטוי השגור בא, בדרך כלל, במשמעות שלילית: עצה רעה וחסרת-היגיון, ואילו במקרא המשמעות הפוכה: עצה חכמה ונבונה.

עצת אחיתופל הגיונית ביותר, והיא סכנה גדולה לדוד. ואכן, בתחילה היא זוכה להסכמה מלאה:

(ד) וַיֵּשֶׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי אַבְשָׁלֹם וּבְעֵינֵי כָּל זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל:

אלא שכאן באה תפנית בלתי-צפויה:

(ה) וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלֹם קְרָא נָא גַם לְחוּשֵׁי הָאֲרָכִי וְנִשְׁמָעָה מֶה בְּפִיו גַּם הוּא:

מה קרה פתאום? מדוע ביקש אבשלום לשמוע גם את עצת חושי הארכי, בבחינת 'חוות דעת שנייה'? מה היה הדבר שעורר את חששו?

קריאה חוזרת של עצת אחיתופל תדגיש דבר מה שבולט בדבריו – שימוש חוזר ונשנה בפעלים בגוף ראשון יחיד:

אֲבַחֲרָה נָא שְׁנַיִם עֶשֶׂר אֱלֹף אִישׁ וְאֶקְוֶמָה וְאֶרְדָּפָה אַחֲרֵי דָוִד הַלְלִילָה. וְאֶבּוֹא עָלָיו וְהוּא יִגַּע וְרַפָּה יָדָיִם וְהִחַדְתִּי אֹתוֹ וְנָס כָּל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וְהִכִּיתִי אֶת הַמֶּלֶךְ לְבִדּוֹ. וְאֶשִׁיבָה כָּל הָעָם אֵלָיִךְ...

בתוך שלושה פסוקים אחיתופל מבליט את עצמו שבע פעמים! מסתבר שגם אחיתופל, לא פחות מאבשלום, סבל מאגו נפוח, ומבלי משים העמיד את עצמו במרכז. לאחר מחשבה קלה – אולי אפילו בתת-מודע – נתן אבשלום לב לדבר, ומשום כך ביקש לשמוע דעה נוספת, ולו על מנת להראות לאחיתופל מיהו באמת המלך.

כעת מגיעה שעתו הגדולה של חושי, שלקראתה פעל כל אותו היום. האם יצליח חושי לקלוע אל מה שאבשלום רוצה לשמוע? האם תעמוד לו חכמתו לסכל את עצת אחיתופל? על שאלות אלו ועוד נעמוד בע"ה בשיעור הבא.

* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תש"ע *
* עורך: בעז קלוש *
* *****
* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
* *****